

Gyermeknyelv – gyermeksjtó – gyermekirodalom

Balázs Géza - 2012. 06. 07.

Írásomban végig a gyermek szót használom. Elsősorban azért, mert nekem jobban tetszik. Másodsorban azért, mert a gyermek a régibb szó a magyar nyelvben (1350 körüli időszakból adatoltuk először). A gyerek későbbi változat. De leginkább azért, mert van egy olyan hangtani alapelvünk, hogy amely szavunk alakilag hosszabb, abban – rendszerint – több érzelem van. A gyerek szóhoz képest a gyermek szóban több az érzelem. Ahogy a leányban is a lányhoz képest. A gyermek szót talán nem is lehet érzelem nélkül mondani. De elfogadom azt is, hogy a gyerek szót is lehet nagyon sok érzelemmel mondani.

Gügyögés, sivitás

A szociálpszichológusok hangoztatják, hogy a gyermeknek a társadalomba való belépésnek a folyamata már a megszületést megelőzően, a méhen belül elkezdődik. Kodály Zoltán erre alapozva mondta, hogy a zenei anyanyelv tanulása már a megszületés előtt kilenc hónappal elkezdődik. A példát folytatva állíthatjuk, hogy a nyelvi nevelésnek is lehetnek a születést megelőző időszakra visszanyúló hatásai.

Ha elfogadjuk azt az ökolingvisztikai tételt, hogy a környezet és a nyelvhasználat között kapcsolat van, akkor az anya teste által közvetített környezeti, társadalmi stb. hatások a születendő gyermek idegrendszeri-fizikai állapotát, s rajta keresztül nyelvtanulását, későbbi kommunikációs képességeinek kibontakozását is befolyásolják.

A gyermeknyelv kutatása mind a nyelvészek, mind pedig a pszichológusok számára igen kedvelt kutatási terület. Részben azért, mert saját gyermeke nyelvi fejlődésére mindenki roppant módon kíváncsi, s a gyermek soha nem hallott mondataira a szülő mindig igyekszik tudományos vagy metafizikus választ keresni, részben azért, mert a gyermeknyelv valóban egyfajta „kulcs” az emberi nyelv természetének, kialakulásának a megértéséhez.

A gyermek anyanyelvi tanulásával kapcsolatban többféle tévhit él a felnőttekben. Az egyik az, hogy a felnőttek egy általuk tévesen „gyermeknyelvnek” vélt nyelven szólnak a gyermekekhez. Ezt a hamis, gyermekekhez szóló nyelvet jól ismerjük: erőltetett hangzás (gügyögés, sivítás), primitív szókincs, alacsony fokú szerkesztettség. A felnőttek kedveskedésnek, szeretetnek vélik ezt a gügyögést, holott a kedveskedést, a szeretetet normális hangzással, szavakkal és nyelvtannal is ki lehet fejezni. A szeretet minden hangba, szóba, nyelvtani szerkezetbe belevihető. Az ilyen gyermekekhez szóló „primitivizált” nyelv nem fejleszti kellően a gyermek beszédét, s különösen három-, négyéves kortól visszaveti a nyilvános, társadalmi beszédmód kialakulását, komoly nyelvi akadályt jelentve az iskolába készülő gyermeknek.

A gügyögő beszédnek megfelelően van „gügyögő írás” is. A gyermekköltészetnek, gyermekirodalomnak a nagyon gyakori, dilettáns válfaját értjük rajta. A jó gyermekíró nem attól jó, hogy „egyszerűen” ír, hanem attól, hogy virtuóz: úgy tud írni, hogy azt a gyerekek is megértik, játszva belemászik a fülükbe. Nem hiszem, hogy az effajta kínrímek, illetve kissé mesterkéltsorok ennek megfelelnek: „A kis evet / ma nem evett... / Fa odvából / a kis evet / szomorúan / kinézeget. / Alig várja / hogy a tájra / rákacsintson / a tavaszi / Nap sugára.”

Ezt ne!

Felkérték egy beszédigazító mondókakönyv lektorálására.
Nem javasoltam. Ilyesfélét írtam:

A beszédhangok tudatosítása, pontos ejtése nagyon fontos.
A törekvést, vagyis az óvodáskorú gyermekek beszédfejlesztését, beszédjavítását igen vonzónak tartom. A szerző jól látja, hogy ennek a törekvésnek a játék, a ritmus, a mondóka a legmegfelelőbb, sőt legvonzóbb módszere.

A kézirat különféle mássalhangzócsoportokat és a magánhangzókat, valamint nyelvpörgetőket tartalmazó füzetekből áll. Az egyes füzetek fölépítése: társasjáték vagy bevezető + a hangok bemutatása, meghatározása + a helyes kiejtést segítő szósorok (olykor logatomok = jelentés nélküli hangsorok) + (többnyire) saját készítésű mondókák.

Adott hangokra, hangcsoportokra vonatkozó hangsorok, logatomok és rímes mondókák mondogatása, gyakoroltatása, eljátszása alkalmas az egyes hangok tudatosítására. Az egyes beszédhibák, beszédhiba-típusok azonban egymástól különböznek és gyakoriságuk is meglehetősen különböző.

Ezért nem szerencsés, sőt számomra többnyire érthetetlen a különféle típusú hangokra vonatkozó beszédigazító gyakorlatok egymás mellé sorolása: pl. b-p, c-cs, d-g-gy-j, f-h-v, k-l, m-n-ny, t-ty-r stb. Az egymás mellé rendelést leginkább még az ábécé adná (teljesen indokolatlanul), illetve zöngés-zöngétlen szembenállás (b-p), a képzés módja szerinti egymás mellé rendelés (c-cs), az orrhangzósság... Ezek mind egymásnak ellentmondó szempontok. Külön-külön lehetne valamit kezdeni a képzésmód, a képzés hely, a zöngés-zöngétlen szembenállás szerinti osztályozással, de akkor ezt következetesen kell végigvinni. A jelenlegi megoldás vegyes. (A fogmedri, szájpadi stb. meghatározások erőltetettek.)

Szakmai szempontból a hangok bemutatása és leírása nem megfelelő. Először is szerencsés lenne valami egyszerű, általános bemutatása a hangzóknak. Egységes és egyszerű terminológia kellene. Az helyes, hogy a magyar terminusokat használja a plozíva, okkluzíva, spiráns, affrikáta, tremuláns és approximáns, valamint a bilabiális, labiodentális, dentális-alveorális, posztalveorális, palatális, veláris, laringális helyett. Megfontolandó, hogy egy egységes magyar terminológiát használjon, pl. a képzés módja: zár – rés – zár-rés – orrhang – oldalsó – pergő, képzés helye: két ajakkal képzett, ajak-fog hang, elülső foghang, hátulsó foghang, elülső ínyhang, hátulsó ínyhang, gégehang. Különösen fontos ismertetni, tudatosítani a zöngés-zöngétlen szembeállítást. Talán egy ennél egyszerűbb felosztás is elegendő lenne, pl. zörejhangok: zár-, rés, zárréshang, zengőhangok: orrhang, egyebek; valamint: ajakhang, foghang, szájpadláshang, hátulsók. Esetlegesenek, olykor ügyetlennek érzem a hangok képzésének bemutatását. Pl. „Ezek a hangok is fontosak.” T, Ty, R.: „Elérkeztünk egy újabb állomásra a betűk megformálásában.” (hangok!)

Nem esik szó a könyvben a mássalhangzók hosszúságáról, és nem vonatkoznak rájuk gyakorlatok! A magánhangzók esetében természetesen bemutatja a hosszú párokat, de a rövid-hosszú szembenállás gyakoroltatása itt is elmarad. Pedig az egyik legfontosabb logopédiai feladat lenne a magyar hangzórendszer annyira jellemző hosszú-rövid szembenállásának a tanítása, tudatosítása. A fonetikusok szerint ennek hiányában a magyar nyelv egyik legfőbb sajátossága hamarosan megszűnik!

A nyelvészetivel összekapcsolódó pedagógiai meglátásom: az egyes hangokkal kapcsolatos beszédhibák különbözőek, ezért nagyon különböző hangok együttes tárgyalása nem

indokolható. Ennél is súlyosabb kérdés azonban az, hogy kinek is szólna ez a könyv?

Nem szerencsés, hogy rendszerint azzal kezdi a hangok bemutatóját a szerző, hogy a hang ejtése nem könnyű feladat. Sok millió embernek sikerült eddig...

Véleményem szerint más nyelvgyakoroltató könyv kell szülőknek, óvónőknek és logopédusoknak. A szülőknek kedves, játékos mondókák és semmi nyelvészet, az óvónőknek közösségi játékokat (társasjátékokat) tartalmazó, és a főbb beszédhibákra koncentráló tankönyv és mondókakönyv, a logopédusoknak az összes beszédhiba alaki tulajdonságait bemutató, a javításukat felsoroló tankönyv. A jelenlegi könyv ezeknek keveréke. Szülőknek használhatatlan, óvónőknek talán egy kis segítséggel, logopédusoknak alkalmatlan.

Bár nem volt feladatom a mondókák megítélése, de a kéziratot el kellett olvasnom, ezért ezzel kapcsolatban is elmondom a véleményemet. A szerző láthatólag saját maga írt mondókákat, s nem vett át szövegeket a gyermekfolklórból és az igen igényes, és e célra különösen jól használható magyar gyermekirodalomból. Természetesen lehet cél az, hogy új mondókákkal gazdagítsuk a kínálatot, ám ebben az esetben nagyon jó mondókákat kell írni! Mint tudjuk, gyerekeknek csak nagyon jó irodalmat szabad adni! Talán nem véletlen, hogy a szerző által is egyszerűen zseniálisnak tartott Montágh Imre csak szósort talált ki egymaga, de a beszédjavító verseket/versrészleteket a legjobb magyar költőktől (Babitsól Weöresig, Csukásig stb.) vette. A jelenlegi mondókák egy részében értékelni tudom a tájszavak, a helynevek felsorolását, a velük való kedves játékokat, de a szerző mintha túl sokat akarna. Annyi tájszót használ, hogy a szülők-óvónők-gyerekek nem csak, hogy nem fogják érteni, de egyszerűen idegennek fogják érezni. Ezen nem segít a

tervek szerint mellékelt szómagyarázat sem. Ezen túlmenően a legtöbb verssel van valami egyéb baj is: értelmetlen, öncélú sorolók (van ilyen a folklórban, no de ennyi?), sokszor nagyon rossz rímek, ritmustörések, s általában: a mi világunktól való óriási távolság.

Néhány illusztráció:

Fapapucsban jár a főpap Budára, / Ipafáról pipafüstöt fújkálva..." – Ibafa!

Háromfogú fémdarázs – nagyon gyöngé

Az elkeveredett ecset... – gyöngé

Tücsökzene: Tábortűznél tücsök cirip – talál ciripel

Furcsa, de jó gomba – tinorrú – tinóru, bár ha szóvicc akar lenni...

Fincsi csirimojó – mi ez?

Igazak: Tiszta a dolgosok tenyere. (Sajnos a dolgosok tenyere ritkán tiszta)

És néhány hosszabb idézet:

Várakozó repülőgépek

Ferihegyi repülőtér / Vecsés előtt balra / Felhők közt rajzanak / Leszállásra várva

(A probléma az, hogy mihez képest balra, és mik rajzanak és várnak leszállásra, ha a repülő, akkor nekik sem minden irányból balra...)

Két kabak

Dinnye között nem nő tök, / Mert ha nőne csütörtök.

(A folytatás is érdekes, kicsit idősebbek meg is nevetik, de ez itt tarthatatlan.)

Fátyolos

Nőszirromról mit hiszel? / Tán azt, hogy őszi nő szí kell? /

Esetleg, hogy folyton nőszí? / Párja tán a férfi ő szí? (Mi ez a

szellemi kútmérgezés, hogy puzsériádával szóljak, mi a csuda ez, nehogy gyerekeknek ilyet tanítsunk!)

Zsiráfmarasztaló

Ahol vannak zsiráfok,
Jól nőnek a virágok.
Ha szereted a virágokat,
Ne űzd el a zsiráfokat.

(Miféle tanulsága van ennek? Ha a virág-zsiráf közti kapcsolat az első sorból igaz, akkor a másik két sor logikailag miként kapcsolódik? A vers, a mondóka nem egyszerűen hasonló hangzású szavak egymás mellé rakosgatása, hanem: logika, üzenet és esztétikum!)

Összefoglalva: nyelvészeti és pedagógiai szempontból sem sorozatként, sem válogatás eredményeként egyetlen kötetként a mellékelt kéziratot nem tartom megfelelőnek. A megoldást abban látom, hogy szigorúbb nyelvészeti és logopédiai háttérrel, nagyon szigorú szerkesztéssel és még szigorúbb válogatással (mondókák átírásával, új mondókák készítésével) egyetlen, célzott közönségnek (szülők-óvónők) szóló könyv készüljön. Ehhez érdemes áttekinteni Hernádi Sándor, Montágh Imre hasonló jellegű könyveit.

A könyv megjelent. (!) Nem ellenőriztem, hogy mennyire dolgozták át.

Anyanyelvi napló

A gyermek anyanyelvtanulásával kapcsolatban a másik tévhit az, hogy a gyermekhez nem kell beszélni, mert úgysem érti. Nagyfokú szülői értetlenséget tükröznek az ilyesfajta vélekedések. Hiszen a gyermek a felnőtt beszédben elhangzó minták alapján, az „embergyerekekben” már meglévő „beszédtanuló program” segítségével tanulja meg a nyelvet. Nem pusztán utánzással (hiszen akkor ugyanazt mondaná,

mint a szülei), hanem a hangzó nyelvből „eltanult” példák, minták alapján. Ez teszi lehetővé a szülők által készített „anyanyelvi naplók” megszületését.

Az „anyanyelvi naplók” mutatják meg valójában a gyermek nyelvi kreativitását. Vegyünk sorra néhány sajátos gyermeknyelvi jelenséget!

Igen ősi, a nyelvkeletkezésben is föltehetőleg nagy szerepet játszó nyelvi lehetőség az ismétlés. Ennek gyermeknyelvi formája a szótagkettőzés, szókettőzés (ikerszavasítás). Pl. dudu (autó), koko (csoki, motor), nana, nanna (nagymama), bebebe (tejbegríz).

Ugyancsak a nyelvkeletkezéshez vezetnek bennünket vissza a hangutánzó szavak. A magyar nyelv egyébként is bővelkedik hangutánzó szavakban, a gyermeknyelv azonban mindig. Pl. sziszi (kígyó), bipbipbip (távirányító), vuvu (kutya), ninó(autó) (mentő-, rendőr-, tűzoltóautó), szí (szóda), pszí (spré, dezodor).

A gyermek a nyelvfejlődés folyamatában lépésről lépésre sajátítja el az artikulációs lehetőségeket. Nyilvánvalón a nagyon könnyen kiejthető hangoktól jut el a nagyobb izommunkát igénylő hangokig. Mivel ez a tanulási folyamat kapcsolatban a növekedéssel, az izmok megerősödésével, a korai időszakban a nehezebben kiejthető hangokat, hangkapcsolatokat egyszerűsíti, könnyebb artikulációval ejti ki. Pl. cucor (cukor), főbelék (főzelék), tettő (kettő), büzli (müzli), pappan (szappan). Ugyanez az oka a hangkihagyásnak, csonkításnak. Pl. aa (anya), inye (dinnye), kumpi (krumpli), Maacka (Malacka), pucsi (pulcsi), szemüves (szemüveges), szee (szeretlek).

Minden nyelvi folyamatnak, törvényszerűségnek megvan az ellentettje is. A hangkihagyás ellentéte: a hangbetoldódás. Ám érdekes módon ennek is a kiejtés megkönnyítésében van

szerepe. Pl. kamilon (kamion), kinfli (kifli), sötörucc (strucc). Ez utóbbi példa szellemesen rávilágít a magyarban még ma is körülményes szó eleji mássalhangzó-torlódás elkerülésére. A 19. század végéig nyelvünk föloldotta a szó eleji mássalhangzó-torlódást. Azóta ez nem következetes, sőt már három és négy mássalhangzó is elképzelhető egymás után (az említett strucc, vagy sztráda; illetve példa a négy mássalhangzó egymás mellé kerülésére: Budapest Sportaréna).

A gyermeknyelvben is megfigyelhető a nyelvtörténetben sok új szó születését elősegítő hangátvetés (hangcsere). Pl. kucor (cukor), bakát (kabát), paflon (plafon).

Sőt, az említett hangalakváltozatok együttesen is jelentkezhetnek, mutatva az egyéni nyelvi kreativitást, vagyis az anyanyelv újraalkotását. Pl. pörömkölt (körömpörkölt), popogáj (papagáj), szemüge (szemüveg), Vitacécin (C-vitamin).

A gyermeknyelv egyik feltűnő jellegzetessége a szóhatár-eltoldódás. Talán ez a jelenség mutatja legnyilvánvalóbban, hogy a gyermek nem könyvből és szavanként tanulja az anyanyelvét. A névelő nem különül el, az egyik szó átmegy a másikba. Pl. ebra (zebra), zöregapád (az öregapád), de a legjobb irodalmi példa Vámos Miklós könyvcíme: Zenga zének (eredetileg: Zeng az ének).

A legérdekesebb talán a gyermekek egyéni szavai. Ezeket nem szüleiktől tanulják, hanem a hallott minták alapján alkotnak csak saját maguk, illetve a család számára értelmezhető szavakat. Példaként itt most mindenki idézheti „családi anekdotáit” saját maga, gyermeke sajátos szavairól. Én egy gyűjtésből idézek, s mindenki elmélkedhet azon, hogy vajon miből is „vonódtak el” a következő szavak: togánom (köszönöm), luplu (fürdés), niki (csokikrém), dudovevec

(innék), pakó (kupak), csó (olvassál). A szavak etimológiájának megfejtéséhez sokszor fontos az adott család, környezet ismerete. Egyébként még a nyelvész sem boldogul el.

A gyermek valódi, bátor, harcos nyelvújító! A hangtani és szóképzéstan jelenségeken túl igen sajátos nyelvtani jelenségeket is találhatunk a gyermeknyelvben. A leginkább észrevehető a kicsinyítő képzők túlzott hatása (ez nyilvánvalóan a szülőknek a gyermekekhez való kommunikációjából ered). Pl. mamaci, babaovi (bölcsőde), hálóka (pizsama). A gyermek érzékeli a képzés lehetőségét, de azt még nem, hogy a magyar nyelvet előtte beszélők nem használták ki minden lehetőséget. Honnan is tudná? Nem tud utána nézni a szótárban vagy a világhálón. Ezért aztán elkezdi gyártani a képzett szavakat. Pl. fogasorvos (fogorvos), kémpettyű (krémtúró), ormányzó (elefánt), énekész (énekes), savság (savanyúság), zenézik (zenét szerez), megszülikéz (megszül), nézdigöl (nézelődik), megbibisedik (kisebesedik), nyihaházik (lovagol). Mint a nyelvtörténetben oly sokszor, a gyermeknyelvben is felbukkan a keveredés: amikor hasonló hangalakú és jelentésű nyelvi elemek vegyülnek. Pl. karimpács (kalapács + krampács), tyúklós (tyúk + kotlós), függönyleges (függőleges + függöny).

A gyermeknyelvfejlődés és a valódi nyelvtörténet későbbi fázisban bukkannak föl a szóösszetételek. Pl. nyakonfüggő (nyaklánc), alagútbácsi (kalauz bácsi), ibolyahimlő (rózsahimlő), madárgarázs (kalitka).

Bármelyik 19. századi nyelvújító megirigyelné a gyermek kreatív nyelvi tevékenységét! A gyermekben rejtve ott van az ortológus, és szüntelenül kibújik belőle a forradalmár neológus!

A gyermek kommunikációs nevelése

Visszatérve kiinduló gondolatunkhoz: a gyermeknek a teljes nyelvi repertoárra szüksége van. „Normális” felnőtt családi beszédre, az anya és az apa által a saját, illetve a gyermekkel kapcsolatos cselekvések beszéddel kísérésére, folyamatos, a gyermekhez szóló beszédre. Ha ez nincs, akkor a gyermek a mindenütt szóló televízióból tanul meg beszélni...

A gyermekhez szóló beszéd legfőbb sajátosságait sok ezer éve ugyanazok a nyelvi szövegtípusok (folklórműfajok) őrzik. Ezek közül az egyik legfontosabb: a mese. A mesét most tekintsük csak egy kitalált vagy igaz történet elmesélésének.

A mese mellett a gyermek nyelvi fejlődésében a legnagyobb szerep a szóbeli gyermekfolklórnak jut. Ennek alapszövegei minden szülőben „kódolva” vannak. Ez azt jelenti, hogy „parancsra” aligha tud valaki sokféle gyermekmondókát elmondani, ám, ha gyermeke születik, a program „előhívódik”. Olyannyira, hogy a szülő a régi szövegeket újakkal egészíti ki, s úgy adja tovább.

Ha megkérdeznénk a szülőket, hogy hányféle szöveget mondanak az anyanyelvét tanuló gyermeküknek, egészen biztosan nem tudnák megmondani, s kevés számú műfajra gondolnának. Mese, mondás, dal, mondóka? Pedig egészen biztosan ők is sokkal többet tudnak. Így működik a nyelv! Anyanyelvi tudásunk nem használt elemei elraktározódnak – legalábbis a gyermekkori szövegek használatának elmúltával, úgy hatéves kortól húsz-harminc évre, akkor azután gyermekünk megszületésekor bűvópatakként felbukkannak, majd ismét háttérbe szorúlnak, s a nagyszülők nyelvi repertoárjában kapnak főszerepet ismét.

Mondóka, bölcsődal

A gyermeknyelvi folklór legjellemzőbb szövegtípusa a mondóka, amely megszámlálhatatlanul sok további apróbb altípusra oszlik. A gyermekmondóka talán az egyik legősibb

folklór- és nyelvi műfajunk, mégis a 20. század közepéig alig érdeklődtek iránta. Az azóta eltelt időszakban azonban számos alapos népköltési gyűjtés készült. Ezek közül is számomra az egyik legteljesebb, a Bihari gyermekmondókák. A nagyváradi Fáklya című újság 1976-ban tette közzé Pályázat gyermekmondókák gyűjtésére című felhívását, amelynek eredményeként (a romániai) Bihar megyéből 34 településről majdnem 7000 gyermekmondóka érkezett. Ezután még személyes gyűjtőmunka is indult, amelynek az eredménye újabb csaknem 3000 szöveg. Ebből a majdnem 10 000 szövegből készült az 5765 mondókát tartalmazó, pontosan elrendezett válogatás. Most csak a 16 nagy típust sorolom föl: dajkarímek, időszámítás időjárás, állatvilág, növényvilág, hangutánzók, gyermekkonyha, számolósdi, nyelvgyakorló-nyelvtörő, varázsmondóka, mesemondóka, csúfolók, beugratók, cívódók, játékmondókák, kiolvasók-kiszámolók. A magyar nyelv szinte minden múlt- és jelenbeli történésére, folyamatára, a nyelvtan minden területére lehet példákat hozni ebből a páratlanul gazdag gyűjteményből. Léteznek archaikus, már nem értett, csak mormogott szövegek, más nyelveket utánzó „értelmetlen” szövegek, bravúros nyelvtörők (amelyek segítenek a hangok megtanulásában, a beszédhibák kiküszöbölésében), kigyűjthetők a kicsinyítés lehetőségei, de talán a legfontosabb: a baba, a gyermek fejlődésének, a mozgások, a beszéd, a társas viselkedés, a játék stb. elsajátításának minden mozzanatára találunk mondókát (életreceptet).

Aligha tudatosul bennünk, hogy ezek a „receptek” ott vannak mindannyiunkban, s hogy – bár a szüleinktől, nevelőinktől tanultuk – egyesek múltja talán a honfoglalás előtti időszakba, talán valamilyen közös óeurópai folklórvilágba vezet vissza bennünket.

Katona Imre legalábbis ilyenféle következtetésre jutott a csaknem minden (talán minden!) népnél meglévő alapvető műfaj, a bölcsődal elemzésekor. Elaltatásakor gyakorlatilag mindenütt énekelnek a gyermeknek. Altatás nélküli bölcsődal nem ismeretes. A bölcsődal az elaltatás mellett szolgálja a gyermek nevelését (zenei és nyelvi nevelését) is. A dal segítségével bemutatják neki a közvetlen környezetét, kijelölik ebben a helyét. A bölcsődalkok a népdaloknál régiesebbek, de folytonos megújulásra is alkalmasak. Nemzeti-nyelvi sajátosságaik vannak, de sokkal inkább nemzetköziek. Szépen példázzák, hogy azonos élethelyzetekben (a gyermek megnyugtatósa, elaltatása) mekkora hasonlóságok alakulhatnak ki a különböző kultúrák között. A folklorista összefoglalása így hangzik: „A bölcsődalkok voltaképpen lírai előformák, a költészet kezdetei, az ösztönös-tudatos (lírai) ráhatás anyai eszközei, az egymást váltó nemzedékek megszakítatlan folyamatosságának, a hagyomány fennmaradásának bizonyítékai. A nagy és kis társadalom, otthon és külvilág, jelen és jövő kapcsolatának költői ábrázolásai, melyek azonban túl is mutatnak magán a költészetten.”

Kitekintés az óvodai, iskolai anyanyelvi nevelésre

Mire kell figyelni az iskolás korú gyerekek nyelvi, anyanyelvi képzésénél? Mind a szülőnek, mind a pedagógusnak, s nemcsak a magyartanárnak vannak feladatai.

A szülő és esetleg óvónő veheti észre legelőször, ha a gyermeknek beszédhibája van. A gyermek beszédének figyelése úgylis minden szülő számára kedves foglalatosság, figyeljünk tehát arra is, hogy milyen a hangképzés. Az erős, kirívó beszédhibákat bármelyik szülő fölismerheti: ilyen az r hangok rossz képzése, a selypítés-pöszeség, vagyis főként az s, sz, c, z hangok kellemetlen melléköreje; s ilyen a gyakori

beszédelakadás, a dadogás vagy ennek ellentéte a túlzott hadarás is.

Hogy ezek közül melyik a logopédiai, azaz a beszédtanárra vonatkozó eset, nem a mi dolgunk eldönteni. Ha fölvetődik valamilyen beszédhiba gyanúja, kérjük az óvoda vagy az iskola segítségét – segíteni fognak általában maguktól is. Csak megnyugtatóul teszem hozzá, hogy Magyarországon fejlett logopédiai, beszédtanári hálózat van, elérhető, mindenki számára igénybe vehető. És még valamit: a beszédhibák túlnyomó része a 18–20. életévig bezárólag nagyon eredményesen javítható. Nem azt mondtam, hogy gyógyítható, mert nem szeretném azt sugallni, hogy a beszédhiba egyértelműen orvosi eset lenne. Sokkal inkább pedagógiai. S erre is igaz: minél korábban kezdik a beszédjavító gyakorlatokat, annál gyorsabb és sikeresebb az eredmény.

Harminc éve, amikor általános iskolás voltam, még semmit sem hallottunk a diszlexiáról és a diszgráfiáról, az olvasási és írási zavarokról. Ma már mindenki ismeri ezeket, a fogalmakat, s egy kicsit túl is értékeli. Hallani olyan adatokat, hogy a mai iskolások nagy százaléka diszlexiás vagy diszgráfiás. Itt is érdemes megnyugtatóssal kezdeni: nem minden olvasási és írási zavar jelent diszlexiát vagy diszgráfiát. Nagyon jól emlékszem, hogy magam is kezdetben milyen nehezen tanultam meg összeolvasni a betűket, sőt ma is a v helyett néha f-et írok, s ilyenkor nem bosszankodom, hanem csak nosztalgikusan elgondolkodom az idő múlásán.

S hogy ez nagyon sokunkkal így volt, álljon itt Döbrentei Kornél visszaemlékezése:

„Az milyen betű – mutatott (apám) az L-re. Lö – mondtam. Remek. És ez? Ó. Kitűnő. Akkor mondd egybe a kettőt! – Löó! – vágtam rá lelkesen. No nem egészen, közölte apám

türelmes mosollyal, mint aki tisztában azzal, hogy az előbbi válasz csupán véletlen félreértés. Gondold át még egyszer! Ez milyen betű? Lö. Pontosan. És ez? Ó. Nagyszerű! Akkor együtt a kettő? Lázasan gondolkodtam. Nem értettem, az előző válasz miért nem volt jó. Nem vitás, az lö, az meg ó. Hátha csak próbára akar tenni apa, hogy biztos vagyok-e a dolgomban. Löö! – vágtam rá határozottan. Apám arca idegesen összerándult..”

A kisfiú nemcsak apját, hanem a sokkal türelmesebb nagyapját is kikészítette a löóval – mai ésszel azt mondanánk diszlexiás volt, s mindenféle különleges módszer nélkül a betűk mestere, kiváló költő lett belőle. A tudomány megállapítása szerint a betűk rendszeres összekeverésének nagyobb százaléka kell ahhoz, hogy valóban külön tanításra szoruljon a gyerek. Egyébként vannak külön a diszlexiás és diszgráfiás gyerekeket tanító iskolák is.

Gyermeksjtó, gyermekirodalom

A gyermeknyelv természetéből adódóan alapvetően beszélt nyelv. Az irodalom létrejöttével azonban megszületett írott formája a gyermekirodalom és a gyermeksjtó. Újabban pedig már felhasználható a gyermek anyanyelvi nevelésében a lejegyzett gyermekfolklor, illetve annak „könnyített”, egyszerűsített (népszerűsített) változata, az átírt folkloriszöveg (mese) is. Klasszikus példája ennek Benedek Elek vagy Illyés Gyula „nép”mesegyűjteménye.

Azt is hangsúlyozni kell, hogy a gyermekeknek a felolvasás is életre szóló élmény. Nem baj, ha az anyuka, apuka nem előadóművész! Azzal, hogy könyvet vesz a kezébe, lapozgat benne, belekezd az olvasásba, a gyermek figyelve rögtön ráterelődik. A Magyar Olvasástársaság (mert már ilyen is van, hiszen a gyerekeket – és a felnőtteket – rá kell nevelni az olvasásra) kiadott egy sokat mondó című

tanulmánygyűjteményt: Olvass nekem! Kalauz szülőknek, óvónőknek, tanítóknak a gyermekkönyvek útvesztőjében.

Négy évvel ezelőtt az egyik főiskola felkérésére áttekintettem az akkori gyermeksjtót – főként nyelvi szempontból. Azt már önmagában örömmel tapasztaltam, hogy még mindig (mindennek ellenére) van hagyományos szövegeket közlő gyermeksjtó. Ráadásul nem csak Dörmögő Dömötör, Buci Maci és Kincskereső, de vannak például a határon túl is gyermeklapok (pl. Napsugár – Kolozsvár, Hírhozó – burgenlandi gyermekeknek). S ezek mindegyikében találtam meséket, régi és mai (jó és kevésbé jó) gyermekverseket, játékos feladatokat (kifestő, kivágó).

Mivel a négy évvel ezelőtt az akkori gyermeklappiac szinte valamennyi termékét megkaptam, megállapíthattam, hogy a piacgazdaság ebben a szektorban is megjelent, vagyis két részre szakadt a kultúra. Igaz megvannak a korábbi nagy múltú, igényes lapok, amelyek magasabb kulturális igényt szolgáló irodalmat közölnek, ám hihetetlen erővel betörték a vélt és ennek nyomán valós tömegigényt kielégítő bulvárlapok, különösen a kevésbé sem változatos, kaptafára gyártott képregényújságok. Ezek működésüket a televíziós mesecsatornákon nevelkedő, sokasodó számú gyermekre alapozzák. Sőt, a hagyományos gyermeklapok némelyike is bulvárosodni kényszerült. A gyermeksjtó leképezi a felnőttjsjtót.

A négy évvel ezelőtti gyermeksjtóban hiányokat is fölfedeztem. Nem találtam bennünk népmesét, tréfás anekdotát, nyelvi játékot. És csak nagyon kevés szöveget fedeztem föl a legjobb magyar írók, költők munkáiból. Ugyanaz a helyzet, mint a „nagy” médiában.

Lehet, hogy arról van szó, hogy a „két kultúra” lassan tényleg véget ér? Az irányzat szerint úgy, hogy a „magas” kultúra

kihal.

Most azonban még csak azt mondhatom, hogy az igényes gyermeksjtónak óriási nevelő, szocializációs feladata van, illetve lenne. A legnagyobb: a betűk szeretetére, az egyéni fantáziát keltő, ezért a kreativitást szolgáló olvasásra rászoktatni a gyerekeket. Jelezhető, hogy az igényesebb gyermeklapot olvasó gyermekből olvasó ember lesz.

A gyermekirodalomban ugyancsak megvan ez a kettősség. De azért abban az országban, amelyben a mai szülők javarésze Csukás István, Weöres Sándor, Tamkó Sirató Károly, Kiss Dénes, Lázár Ervin írásain nevelkedett, még van esély az igényes gyermekirodalom továbbélésére. Nagy örömmre nemrégiben magam is ajánlhattam a kedves olvasóknak egy ifjú apuka, Nyulász Péter remek mondókáskönyvét (Zsubatta). Ebben a kötetben a kedves, nem gügyögő, és sokban a mai életet tükröző versikéket jelekkel látták el. A jelek pedig ezt mutatják: beszédöröm-felkeltő versek, ritmusfejlesztők, mozgással kísérhető versek (diszlexia megelőzésére), mindennapok mondókái, nyelvtörők, nyelvi és szójátékok, tematikus szókincsfejlesztők (diszlexia megelőzésére).

„Anyanyelvünket csak együtt...”

A szülők és a szerkesztők után nem árt a tanítókat és tanárokat is megszólítani. Ne mellőzzék a nyelvtanórákat! A tudatos anyanyelvi, nyelvi készségek sok más területen bűvópatakként térnek vissza: nemcsak az idegennyelvtanulásban, az illőbb, szabadabb, választékosabb írásbeli és szóbeli megnyilatkozásokban, de akár egyéb, kreativitást igénylő tudásformákban, a logikai-filozófiai műveltségben is. Ne feledjék: a jó kommunikációs készség társadalmi sikert jelent – persze ez természetesen nem csak a magyartanár feladata, de ennek tudatosítása föltétlenül.

Még valami: az anyanyelvi készségek tanulása sohasem lehet lezárt folyamat, és nem korlátozódik csak az iskolára. Itt is érvényes az élethosszig való tanulás eszméje. Sokszor szoktam idézni Panek Zoltán mondását, most is ezt teszem: „Anyanyelvünket csak együtt tudhatjuk jól!”

A beszéd- és nyelvi készségek fejlesztésének terén két dologtól föltétlenül tartózkodjunk. Nem jó a nemtörődömség, de nem szükséges a túlzott féltés, félelem sem. Ha nem vagyunk biztosak valamiben, nem kell rögtön mindenfélét elképzelni, hanem forduljunk szakemberhez, először is a tanítókhoz, tanárokhoz.

Irodalom:

Balázs Géza: Nép- és honismeret. A magyar nép kultúrája. 5–6. osztály, A változat. Pauz-Westermann Kiadó, Celldömölk, 2006.

Balázs Géza és Grétsy László szerk.: Nyelv és nyelvhasználat a családban. NKÖM, Budapest, 2006.

Bocsák Veronika–Benkő Zsuzsanna–Hölgyesi Györgyi: Olvass nekem! Kalauz szülőknek, óvónőknek, tanítóknak a gyermekkönyvek útvesztőjében. Trezor Kiadó, Budapest, 1995.

Csepeli György: A szociálpszichológia vázlata. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, é. n.

Faragó József és Fábián Imre (közzéteszi): Bihari gyermekmondókák. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982.

Katona Imre: Az európai népek bölcsődalai. 99-110. In: Katona Imre: Utak a néprajzhoz – a néprajz útjai. Alapozó tanulmányok a népről és a néprajztudományról. Budapesti Művelődési Központ, Budapest, 1992.

Nyulász Péter: Zsubatta! Beszédfejlesztő mondókáskönyv. Móra Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

- Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.